

ÖZEL GEREKSİNİMİ OLAN ÖĞRENCİLER İÇİN BİR ROL MODEL ÇALIŞMASI¹

Seval Özbalcı², Özge Balık³, Turan Gündüz⁴

ÖZ

Bu çalışma özel gereksinimi olan öğrencilerin istihdamının artırılmasına yönelik Birleşmiş Milletler'in sürdürülebilir kalkınmaya yönelik hedefleri ve Dünya Ekonomik Forumu tarafından yapılan sosyal hareketlilik ve kapsayıcı eğitim üzerine çalışmalar doğrultusunda, bir etkinlik önermektedir. Bu etkinliğin amaca uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla yürütülen araştırmaya, özel gereksinimi olan öğrenci aileleri ve öğretmenleri, etkinlikte rol model olan gençler ve öğrencilerin davranışlarını izleyen okul yöneticisi eğitimeiler (n=62) katılmıştır. Bu araştırma nitel araştırma yöntemi ile desenlenmiş ve verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle sorular sorulmuş, araştırmacı notlarıyla birlikte sesli kayıtlar alınmıştır. Sonuç olarak; etkinliğe katılan 16 özel gereksinimi olan öğrencinin yarısının onlarla ilgilenen rol modelin mesleğine ilgi geliştirdikleri, gereksinimlerine uygun işbaşı eğitimi almak için girişimcilik becerileri gösterdikleri tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: özel gereksinimi olan çocuk, kapsayıcı eğitim, bölgesel kalkınma, saç bakım ve güzellik, mesleki eğitim.

A ROLE MODEL STUDY FOR STUDENTS WITH SPECIAL NEEDS

ABSTRACT

This study introduces an activity to increase the employment opportunities of students with special needs in line with the sustainable development goals provided by the United Nations and the priorities of the World Economic Forum on social mobility and inclusive education. The participants (n=62) consisted of parents of students with special needs, senior undergraduate students as role models, beauticians, and educators. A qualitative research method was employed to collect and analyze data. Data were collected through researcher notes and semi-structured interview questions. The participants' responses were audio recorded. Data analysis revealed that half of the 16 students with special needs who participated in the activity developed an interest in the profession of the role model who took care of them and showed entrepreneurial skills to receive on-the-job training suitable for their needs.

Keywords: children with special needs, inclusive education, regional development, hair care and beauty, vocational training.

Makale Hakkında:

Gönderim Tarihi: 23.06.2021

Kabul Tarihi: 21.10.2021

Elektronik Yayın Tarihi: 29.10.2021

¹ Bu çalışma, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi Sağlık Bilimleri Etik Kurulunun 16.01.2019 tarih ve 20.478.496 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

² Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Hafsa Sultan Hastanesi, Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi, seval.ozbalci@cbu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7823-4654>

³ Öğr. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, ozge.balik@cbu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4466-594X>

⁴ Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, turan.gunduz@cbu.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/000-0002-1368-8962>

GİRİŞ

Modern endüstri toplumları, demokratik ülkeleri de içine almak üzere, bir yığın toplumu olma eğilimi gösterdiklerinden (Aycan, 2002) toplumdaki dezavantajlı gruplar dışlanmaya en çok maruz kalan kesimleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu dışlanmanın aşılmasında toplumun her kesimine önemli roller düşmektedir. Erol Özmen'in özetle ifade ettiği gibi, günümüz insanının bu dışlanmadan kaynaklı en önemli handikabı kendisinden farklı olanı anlamak için yeterince zaman ayırmamasıdır. Çünkü, insan davranışının oluşumunun karmaşık olması onu anlamayı zorlaştırır, resmin bütününe bakmak (doğru bakabilmek) gerekmektedir (Özmen, t.y.). Empati gösterme konusunda özensiz tutum ve davranışlar içerisinde bulunmak toplumdaki engelleri büyütmektedir. Bu engeller eğitimde özel gereksinimi olanlar için aşılmaz zorluklar doğurmaktadır. Bu zorluklar nedeniyle, bu özel öğrenciler eğitimlerini yarım bıraktıklarında gelişimleri meslek edinmelerine yetmemektedir.

Son yıllarda Avrupa Birliği (AB) ve Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) dezavantajlı çocuklar ile ilgili çalışmalar artmaktadır. Örneğin ABD Halk Sağlığı Derneği (American Public Health Association [APHA]) okulu bırakma nedenleri arasında sağlık ile ilgili nedenleri ilk sırada vermektedir (APHA, t.y.). Bunu düşük akademik başarı, düşük motivasyon ve sosyoekonomik dezavantajlar izlemektedir. Türkiye ile ilgili bu konuda araştırmalar yetersiz olmakla birlikte, bu durumu önlemek için yapılacak etkinlik ve çalışmaların artmasında yarar görülmektedir. Çünkü Türkiye'de bu öğrenciler üzerinde yapılan araştırmalarda bu çocukların okulda özel gereksinimi olmayanlara göre daha fazla yalnızlık çektiği tespit edilmiştir (Görmez & Tekinarslan, 2017). Toplumsal katılım, ekonomik teorinin yeni yeni ilgilenmeye başladığı, insanın objektif ve rasyonalist düşünemediği sorunları içermektedir. Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum [WEF]) bu sorunların aşılması ve sosyoekonomik kalkınmanın sürekliliği için öncelikle sosyal hareketliliğin artırılmasını önermektedir (WEF, 2020). WEF tarafından geliştirilen günümüz toplumlarının gelişmişlik seviyelerini tanımlayan sosyal hareketlilik endeksine göre Türkiye 64. sıradadır. Türkiye

bu indeks sıralamasında Panama'dan hemen sonra, Kolombiya'dan önce gelmekle birlikte tüm AB ülkelerinden çok geridedir. WEF 2020 raporunda Türkiye için lise eğitiminde düşük bir öğrenci-öğretmen oranına rağmen, çoğunlukla istihdamda veya eğitimde olmayan çok sayıda genç yetişkin (%24,4) bulunduğu ve eğitime erişim sütununda (39,6) ilerleme kaydedilmesi durumunda önemli katılım gerçekleştirebileceği belirtilmektedir (WEF, 2020). Ayrıca, bu raporda Türkiye'de düşük bir kadın işgücü katılım puanı (32,8) olduğu ve işçilerin dörtte birinden fazlasının istihdam fırsatlarına erişim sağlayamamasının da iyileştirilmesi gereken alanlar içinde olduğu bildirilmektedir. Literatüre geçen çalışmalarda Türkiye'de sosyal hareketliliğin artması için fiziksel erişilebilirlik yeterli görülmemektedir (Deniz vd., 2021; Mengi, 2020; Öztürk, 2018). Ayrıca, engel türüne uygun özel ekipmanlar, istihdama yönelik ve karşılıklı iletişimle özel gereksinimler tanımlanmadığında engellerin kaldırılması da mümkün olamamaktadır. Bu nedenle engelli bireylerin ekonomiye katkı sağlayabilmeleri için sosyal hareketliliklerinin artması bu da erken yaşlarda kapsayıcı eğitim almaları ile söz konusu olabilmektedir. Bu eğitim yalnızca öğrencinin okul yaşamına dahil edilmesiyle değil, toplumsal, ailesel ve iş yaşamında birey haline gelmesiyle ilgilidir. Bu çaba hayat boyu öğrenme ile birleştiğinde bir çarpan etkisi ortaya çıkmaktadır.

Hayat boyu öğrenme, teknolojik gelişmelere açık, yaşamın her alanında kendini geliştiren yüksek sosyoekonomik düzeyde bireyler yetiştirmek için beceriler geliştirmeyi hedeflemektedir (Ünal & Adıyaman, 2017). Ünal ve Adıyaman'ın çalışmasında belirtildiği gibi algin öğrenme örgün öğrenim olanakları kullanılarak ortama göre şekillendirilen bir özellik taşımaktadır. Bu nedenle mesleki eğitime yatkınlığı belirlemede yaşamın her alanında oluşan öğrenme olarak anılan algin öğrenme gündeme gelmektedir.

Günümüzde giderek azalan mesleklerin usta çırak ilişkisiyle aktarımı rol model edinmeyi çağırıştırılmaktadır. Bireylerin yaşamın her alanında karşılarına çıkabilecek kişileri erken çocukluk döneminde rol model olarak almasının çocuk gelişiminde olumlu etkiler bıraktığı bilinmektedir. Rol model edinme, bireyin doğrudan etkileşimde olduğu kişilerin

örnek alınması yolu ile kimlik gelişimini etkilemektedir (Çimen, 2019).

Öğrenim yaşamında dışlanma ile karşılaşan özel gereksinimi olan kişi okulu terk ettiğinde aynı zamanda istihdam dışı bırakılmaktadır. Rasmussen ve Yıkılmış'ın yaptığı bir çalışma bulguları bu görüşü destekler niteliktedir. Ayrıca bu çalışmadaki bulgular göstermektedir ki özel gereksinimi olan çocukların aldığı mesleki eğitim ve istihdama yönelik çalışmalar bu çocukların anneleri tarafından yeterli ve verimli bulunmamaktadır (Rasmussen & Yıkılmış, 2020). Bu alandaki yetersizlikleri gidermeye yönelik geliştirilen bu çalışma ile amaçlanan, bu açığı karşılayabilecek bilimsel bir katkı sağlamaktır. Bir başka amaç: "Özel gereksinimi olan çocukların meslek edinme ve istihdama katılım motivasyonunu artırmada rol model etkinliği geçerliliği olan bir uygulama mıdır?" sorusuna yanıt aramaktır. Bu sorunun yanıtı katılımcılarla yapılan yüz yüze görüşmelerde yarı yapılandırılmış sorular sorularak alınmıştır. Bu yanıtlar özel gereksinimi olan, kaynaştırma uygulaması öğrencilerinin üniversite eğitimi veya meslek seçimine teşvik edici nitelikte bir etkinlikle bu yönde ilgi geliştirip geliştiremedikleri yönünde incelenmiştir. Bu etkinliğe katılan özel gereksinimi olan öğrenciler (ÖGÖ) Manisa'da Millî Eğitim Bakanlığına bağlı dört okulda özel sınıflarda kaynaştırma uygulamasına aday öğrencilerdir. Rol model olarak seçilen gençler Manisa Celal Bayar Üniversitesi (MCBÜ) Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Saç Bakım ve Güzellik Programında eğitim gören son sınıf öğrencisi güzellik uzmanlarıdır. Çok disiplinli bir yaklaşımla tasarlanan bu çalışmada öğrencilerin mesleki bir rol model ile iletişim kurduklarında mesleki yönelim ve beceriler geliştirip geliştiremedikleri araştırma sonuçlarına göre incelenmiştir.

İzinler, Ön Hazırlıklar ve Katılımcılar

Bu araştırma Etik Kurul Onayı MCBÜ Tıp Fakültesi Sağlık Bilimleri Kurulunun 16.01.2019 tarih ve 20.478.486 sayılı kararıyla alınmıştır. Bu kapsamda, araştırmaya katılan tüm bireylerden, etkinlik katılımı için ÖGÖ velilerinden Bilgilendirilmiş Onam Formu alınmıştır. Manisa Valiliği Oluru ile İl Millî Eğitim Müdürlüğü izni alınarak iki ilçede, dört okulda yürütülen etkinlikler grup çalışması şeklinde uygulanmıştır. Okul yönetimleri ile

etkinlik öncesi e-posta yoluyla iletişim kurularak birer ön ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu ziyarette, okul yönetimine yapılması planlanan etkinlik hakkında bilgi verilerek ailelere ulaşmaları istenmiştir. Okul yönetimleri aileler ile kararlaştırdıkları günleri ilettiğinde çalışma takvimi oluşturulmuştur. Ayrıca çalışmaya katılmak isteyenlerin engel türlerinin (duyusal, bedensel ve öğrenme engeli olan çocuklar) neler olduğu okul yönetimleriyle yapılan görüşmelerde öğrenilmiştir.

Tasarlanan etkinlikler 19, 21, 22 ve 25 Şubat 2019'da gerçekleştirilmiş, her biri yarım gün (yaklaşık 3-4 saat) sürmüştür. Bu etkinliklerde 16 ÖGÖ ve ailelerine kişisel saç bakım ve güzellik uygulamaları yapılmıştır. Nitel araştırmaya, bu etkinliklere ilişkin izlenimleri alınmak üzere ÖGÖ velileri, öğretmenleri, okul yetkilileri ve rol modeller katılmıştır. Araştırma örneklemini Manisa'da belirlenen dört ilköğretim okulunda öğrenim görmekte olan 16 ÖGÖ için gerçekleştirilen etkinliğe gözlemci olarak katılan kişilerdir. Araştırmaya gözlemci olarak dokuzu erkek, 53'ü kadın olmak üzere; 16 ÖGÖ velisi, dokuz rol model, 17 eğitimci, 20 güzellik uzmanı toplam 62 kişi katılmıştır. Yüz yüze görüşmeler etkinlik sonrasında bu kişilerle yapılmış, bu kişilerin değerlendirmeleri araştırmacı notları ve ses kaydı alınarak arşivlenmiş and analiz edilmiştir.

ETKİNLİĞİN UYGULANMASI

1. Adım: Rol Modellerin Hazırlığı

Etkinliğin uygulanması öncesinde rol model seçimi yapılmıştır. Rol modeller (dokuz güzellik uzmanı adayı) *amaçlı örnekleme* yöntemi ile belirlenmiştir. Bunun için adaylara gönüllü olarak rol model olacakları bir saha çalışmasına katılmak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Bu soruya olumlu görüş bildiren rol model adaylarına yapılacak etkinlikten bahsedilerek imzalı onam formları alınmıştır.

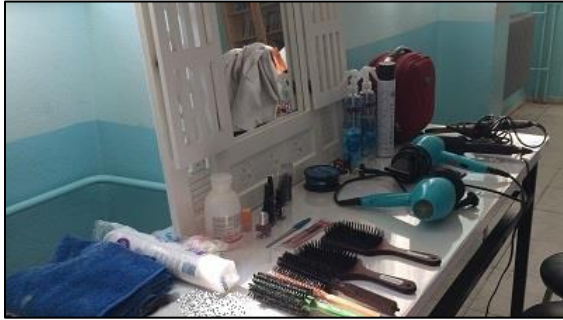
Seçilen rol modellerde; doğuştan ya da sonradan özel gereksinim sahibi, özel gereksinim sahibi yakını, çocukluğunda bir rol modele göre bu mesleği seçmiş ve profesyonel olarak bu işi yapmakta olan kişiler tercih edilmiştir. Bu etkinlik için seçilen rol modellerin dördü engelli, üçünün bir yakınında engellilik durumu bulunmakta, ikisinin

yaşamında bu mesleği seçmesine neden olan bir rol model yer almaktadır.

Etkinliğe rol model olarak katılacak kişilere özel gereksinimlerine göre engel türleri ile ilgili 15 dakikalık bir eğitim verilmiştir. Bu eğitimde rol modellere; ÖGÖ ile temel iletişim kuralları, bir rol model olarak onlarla ilgilenen biri olduğunda nasıl bir tavır sergilemeleri gerektiği, bu çalışmanın yapılma amacı, rol model olmanın önemi, planlanan etkinlik takvimi, işlemlerin yürütülmesinde izlenecek esaslar açıklanıp özetlenmiştir. Örneğin, bir öğretim görevlisi etkinliğin yasal ve etik sınırlılıklarını -kesici alet kullanmadan yapılan kişisel saç bakım ve güzellik işlemleri, özel gereksinim türleri gibi- rol modellere etkinlik öncesinde anlatmıştır.

2. Adım: Etkinlik Alanının Organizasyonu

Etkinlik alanı için okul yönetimlerinden uygun bir sınıf ya da salon talep edilmiştir. Her okulun gösterdiği alana etkinlik için seçilen rol modeller alınıp salondaki uygun bir masa ya da sıraya araç gereç ve materyali yerleştirmesiyle etkinlik hazırlıkları başlatılmıştır (Fotoğraf 1). Her okulun öğrencisi ilgili okuldaki etkinliğe alınmıştır. Veliler de öğrenciler ile birlikte katılım sağlamıştır. Her okula güzellik uzmanı olarak katılan rol model ve gözlemci grupları birbirinden farklıdır.

Fotoğraf 1. Etkinlik Çalışma Alanı

Etkinlikte özel gereksinimi olan öğrenci ve rol model etkileşimini hedefleyen işlemler (kişisel bakım, saç şekillendirme, masaj, refleksoloji, kaş-bıyık alma, hint kınası gibi) tercih edilmiştir. Bunun için gerekli hijyen koşulları sağlanarak, kesici-delici-yanıcı herhangi bir alet kullanılmaksızın, güvenli bir ortamda, özel gereksinimlere hassasiyet gösterilerek işlemler uygulanmıştır. Etkinlik kapsamında kullanılan sarf malzemelerini aileler de getirebilmiştir.

Örneğin, saç bakımı için; fön makinesi, tarak, fırça, saç bakım losyonu, saç bandı, toka, makyajda; far, allık, fondöten, rimel, ruj, cilt ve el bakımı için; cilt bakım kremi, oje ve hint kınası gibi malzemeler aileler tarafından da getirilebilmiştir. Tüm malzemeler anti alerjik özelliktekiler ile sınırlanmıştır. Yapılan işlemler rol modellerce ilk olarak ebeveynlere yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Uzmanlarca uygulanması istenen işlem için onay ve görüş alınarak, kendilerine yapılacak bakım için öneriler sunulmuştur. Araştırma notları bu adımdan itibaren etkinlik sırasında tutulmuş, soru ve yanıtların ses kaydına alınması etkinlik sonrasında gerçekleşmiştir.

3. Adım: Ebeveyn-Çocuk Etkileşimi

Etkinliğin yürütüldüğü esnada ÖGÖ için ebeveynlere yapılan işlemleri görebilme imkânı olan onun yakınlarında bir alan açılması ve hatta çocuğun oradan izlemesi eğitmenleri tarafından önerilmiştir. Burada ebeveynin ÖGÖ ile ilgilenmesi gerektiğinde her an göz teması kurabileceği bir yakınlığın korunması önemlidir. Böylelikle ÖGÖ için kapsayıcı bir anlayışla, ebeveynlerine yapılan işlemleri gözleyerek rol modellere güven geliştirmeleri sağlanmıştır. Bu etkinlik esnasında her öğrencinin konumu belirlenirken rol modeller ile iletişim kurmak için en uygun mesafe seçilmiştir. Velinin kendisine yapılan kişisel bakım işlemlerini çocuğun aynı zamanda izlenmesine olanak sağlayan bir açıda uzman için yer bulunmuştur (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. Veli Bakımı Yapılması

İlk ebeveynlere bir uygulama yapıldığında hemen akabinde istekli çocuklara velileri gözetiminde dikkatle işlem yapılmasına özen gösterilmiştir. Örneğin, etkinlikte öğrencilerden

bazılarının bakım işlemleri yapılırken rahatsızlık duysalar da ebeveyn ve eğitimleri desteğiyle bunu aşmak için çaba gösterdikleri gözlenmiştir. Bu esnada çocuğun rol modele verdiği tüm tepkiler araştırma notlarına kaydedilmiştir (Fotoğraf 3). Saçı yapılan her ÖGÖ rol model ile fotoğraf çekilmek istemiştir.

Fotoğraf 3. Çocuklara Gözetimli Bakım

4. Adım: Rol Model ile İletişim Kurma

Rol model etkinliği uygulaması esnasında ÖGÖ ile velinin rahat iletişim kurabilmesi önemlidir. Bununla birlikte ÖGÖ rol model ile iletişim kurmaya başladığında ebeveynin çocuğun görme alanı dışında bir noktaya geçmesine izin verilmiştir. Uygulanan işlemler velinin rahatlıkla görüp takip edebileceği bir açıda yapılmıştır. Bir öğrencinin ilk kez tıraş olduğu ve bir yabancı tarafından saçına dokunulmasına bu etkinlikte izin verdiği annesi tarafından vurgulanmıştır. ÖGÖ öğretmenleri ve velileri tarafından bu gibi davranışların olumlu gelişme olduğu özellikle dile getirilmiştir. Bu etkinlikte tüm öğrenciler annelerinin kişisel bakımları sonrasında mutlu olmalarına çok olumlu tepkiler vermişlerdir.

Etkinlik süresince eğitimci ya da velinin çocuğun rol model ile geliştirdiği ilişkiyi bölmemesine dikkat edilmiştir. Rol model ile iletişim öncesi gruba katılmaktan kaçınarak, çekingen bir şekilde sınıfa girmekte zorlanan ÖGÖ, rol model ebeveynle ilgilenince farklı tavırlar sergileyebilmektedir. Örneğin bu çocukların rol modellerin uygulama esnasında saç ve cilt bakımında kullandığı oje, ruj ve jöle gibi güzellik materyallerine yaklaşıp ilgilerini göstermeleri, bir süre sonra da bu malzemeleri alıp kullanmak istemeleri aileler tarafından olumlu olarak nitelenmiştir.

Etkinlik sırasında öğrenci ile rol model iletişiminin nasıl daha güzel olabilecekları, ileride hangi mesleği yapmak istedikleri ve üniversite beklentileriyle ilgili olduğu izlenmiştir (Fotoğraf 4). Dört okulda da etkinliğe katılan her dört öğrenciden ikisi rol modelin mesleğine özel bir ilgi göstermiştir. İşitme engelli iki öğrencinin aileleri çocukları için bu mesleğin uygun olup olmayacağı yönünde bir araştırma yapacaklarını belirtmiş, üniversitede böyle bir bölüm olduğundan ilk kez haberleri olduğunu dile getirmişlerdir.

Fotoğraf 4. Öğrenci-Rol Model Etkileşimi

5. Adım: Etkinlik Uygulamalarının Takibi

Etkinlik süresince gözletmen olarak gelen profesyonel bir saç bakım uzmanı katılımcılara uygulanan işlemler ile ilgili tüm soruları yanıtlamıştır (Fotoğraf 5). Örneğin saçların kesim modeli, saç türüne göre şampuan tipi, örgü yaparken ya da fön çekerken nasıl uygulandığına ilişkin sorular gelmiştir.

Fotoğraf 5. Etkinlik Esnasında Sınıf Ortamı

Tüm okullarda yapılan etkinliklerde rol modellerin uygulamalarında kullanılan her malzeme uzman gözletmen tarafından belirlenmiştir. Özellikle fön ve şekillendirme gibi ısı gerektiren işlemler doğrudan uzman

gözetimi altında yapılmıştır. Saç kesim zorunluluğu doğduğunda yine bu uzman müdahale ederek bu konuyla birebir ilgilenmiştir (Fotoğraf 6). Bazı özel gereksinim türlerinde çocuklar temasa şiddetli tepkiler verebildiği için engel durumuna göre yaklaşım sergilenmesi gerekebilmektedir. Örneğin down sendromlu çocuklar bu konuda ekstra hassasken çoklu engel türlerinde çocuğun sakinleştirilmesi ve heyecanının geçmesi için bir süre beklenmesi gerekmiştir.

Fotoğraf 6. Saç Kesimine Uzman Müdahalesi

6. Adım: Yüz Yüze Görüşmeler

Görüşmelere başlamadan katılımcılara sorular, yöneltilme amacı ve içerikleri ile ilgili genel bir bilgilendirme yapılmıştır (Fotoğraf 7). Yüz yüze görüşme öncesi meslek tercihinin hayattaki en önemli kararlardan biri olduğu velilerle paylaşılıp, bu konuda bilgilendirmeler yapılarak çocuklarının geleceği hakkındaki duygu ve düşünceleri alınmıştır. Bu nedenle bilgilendirmelerde bir uğraşın meslek olarak kabul edilmesi için neler gerektiği ve erken yaşta bu yönde bir gelişim için neler yapılabileceği, mesleki bir rol modelin bu çocuklar üzerinde bırakacağı olası etkiler açıklanmıştır.

Fotoğraf 7. Velilerin Bilgilendirilmesi

Araştırmada yöneltilen soruların bazıları Etkinliğin Değerlendirilmesi başlığında verilmiştir. Önceden hazırlanan yarı yapılandırılmış sorular katılımcılara her etkinlikte isimleri alınmaksızın tek tek yöneltilerek, yanıtlar katılımcı sırasıyla eşleştirilmiş, ses kaydı bu sıra numarası dosya adında belirtilerek alınmıştır (Fotoğraf 8).

Bu etkinlik sürecinde velilerin kişisel bakımları yapıldığı için mutlu olmasının öğrencilerin de etkinliğe katılma isteklerini ve ilgilerini arttırdığı görülmüştür. Bununla ilgili olarak ÖGÖ velileri uzun süredir profesyonel bakım yaptıramadıkları için bu etkinlikten çok memnun kaldıklarını ısrarla belirtmişlerdir. Bu olumlu geri bildirimlerde çocuklarının bakımından kendilerine vakit ayıramadıklarını ifade eden ÖGÖ annelerinin bu etkinliğe katılımlarının onlar için iyi bir motivasyon sağladığı anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 8. Gönüllü Onamı ve Ses Kaydı

ETKİNLİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmada katılımcılar etkinlik öncesinde bilgilendirilmiş, görüşme sırasında çalışma konusuna sadık kalınmakla birlikte önceden hazırlanmış sorulara (daha ayrıntılı bilgi alma amacıyla) ek sorular sorulmuştur. Bunun için yarı yapılandırılmış olarak hazırlanmış olan görüşme formu soruların anlaşılabilirliği ve katılımcılarla iş birliği yapabilme açısından üç kişiye örnek olarak uygulanmıştır. Soru sorulan kişiler etkinlik katılımcısı olmadığı için bu veriler analiz dışı bırakılmıştır. Görüşmeler sırasında araştırmacı notları tutularak; katılımcı esnekliği, sorulara yanıt verme oranı, sözel olmayan davranış şekilleri, ortamdaki izlenimler, anlık tepkiler ve etkinlik esnasında yapılan gözlemlerin kayıt altına alınması sağlanmıştır. Çalışma grubundaki katılımcılar

ile yapılan yüz yüze görüşmelerde mahremiyete özen gösterilmiştir. Katılımcı bireylerin yaklaşık %60'ı ÖGÖ yakınıdır. ÖGÖ cinsiyet dağılımı eşittir.

ÖGÖ velilerinin çoğunun düzenli geliri yoktur, olanlar asgari ücretin altındadır ve aile desteği almaktadır. Literatürde ekonomik dezavantajlı gruplarla yapılmış çalışmalar sınırlıdır (Banks vd., 2018). Bu alanda daha fazla çalışma yapılması ve bu dezavantajlı grupların tanımlanması önemli bir gereklilik olarak görülmektedir.

Etkinlik ile ilgili katılımcılara sorulan soru (ses, fotoğraf, görüntü) kayıtları arşivlenerek, birbirine benzer veri, kavram ve temalar bir araya getirilip yorumlanarak içerik analizi yapılmıştır. Bu süreç: ön okuma, nitel veri kodlama, görsel temalara ulaşma ve veriyi raporlama şeklinde gerçekleşmiştir. Araştırma katılımcısı 62 bireyden % 85,5'i kadın (n=53), % 14,5'i erkektir (n=9). Tablo 1 katılımcıların sosyodemografik özelliklerini göstermektedir.

Tablo 1. Sosyodemografik Özellikler

	n	%
Cinsiyet		
Kadın	53	85,5
Erkek	9	14,5
Eğitim Durumu		
İlköğretim	8	13,1
Ortaöğretim	16	26,2
Yükseköğrenim	37	60,7
Yaşadığı Yer		
Köy/İlçe	6	9,6
İl merkezi	44	71,0
Metropol	3	4,8
Diğer	9	14,5
Çalışma Durumu		
Aile desteği	20	34,5
Burs	9	15,5
İş/Meslek	17	29,3
Diğer	12	20,7
Ekonomik Gelir Düzeyi		
0-1000 arası	17	30,4
1000-2000 arası	19	33,9
2000-3000 arası	8	14,3
3000 ve üzeri	12	21,4
Dezavantajlı Olma Durumu		
Anne eğitimi (İlk/Orta)	53	86
Baba eğitimi (İlk/Orta)	45	72
Ayrılmış ailesi olan	36	58
Göçmen geçmişe sahip	26	41

Etkinlik ile ilgili eğitmen, veli, rol model, uzman ve okul mensuplarının ÖGÖ meslek edinme yeterlilikleri konusundaki görüşleri sorulup yapılan içerik analizi sonuçları değerlendirilmiştir. Sorulara verilen cevaplar, değerlendirmelerden sonra tablolar halinde özetlenmiştir. Araştırma esnasında katılımcılara yöneltilen sorulardan bazıları Tablo 2'de verilmiştir. Bu sorulara gerekli ilaveler yapılarak özel değerlendirme ve kişisel görüşler detaylı biçimde alınmıştır.

Tablo 2. Yarı Yapılandırılmış Sorular

Soru 1. Çocuğunuzu isteyerek mi okutuyorsunuz? Hangi mesleği seçmesini isterdiniz?

Soru 2. Hayatınızda gönüllü olarak herhangi bir bilimsel etkinliğe katıldınız mı?

Soru 3. Özel gereksinimi olan çocuklar sizce bir iş sahibi olabilir mi, istihdam edilebilir mi?

a. Proje öncesi beklentiler:

b. Proje sonrası değerlendirmeler:

Soru 4. Genel anlamda duygularınızı (duygusal yapınızı) tek kelime ile nasıl tarif edersiniz? (Sorunun devamında etkinlik esnasındaki duygusal durum sorulmuştur.)

Soru 5. Annenin eğitim, meslek ve çalışma durumu, çocuğu kim yetiştiriyor, bakımını kim yapıyor?

Soru 6. Aile büyükleri/kökeninde göçmenlik var mı?

Soru 7. Ailenizin ekonomik durumu nasıl, herhangi bir destek alıyor musunuz?

Soru 8. Anne ve baba birlikte mi? Ailenizdeki fert sayısı ve çocuğun yetiştiği evde kimler yaşıyor? Rol model edineceği kimse var mı?

Soru 9. Gerçekleştirilen etkinliğin çocuklar üzerinde ne tür etkilerini gözlemlediniz?

Soru 10. Etkinlik sonrasında engelli istihdamına yönelik olarak görüşlerinizi özetler misiniz?

Alınan yanıtlar, katılımcı görüşlerinin etkinlik öncesi ile sonrasında yüzde yüz değişim göstermiş olduğunu göstermiştir. İlk soruda tüm veliler çocuklarını isteyerek okuttuklarını belirtmişlerdir. Meslek seçimi ile ilgili olarak üç katılımcı "Kendi çocuğumun bu mesleğe ilgisinin olabileceğini bile düşünmezdim."

diyerek çocuğunu bu mesleğe yönltebileceğini belirtmiştir. Tüm veliler çocuklarının mutlu olacağı işi seçmesini istediklerini belirtirken üçte biri bu konuda özel gereksinimi nedeniyle umutsuz olduğunu beden diliyle ima etmiştir.

Etkinliğin gerçekleştiği ilçelerden biri köylerin yakın olduğu kırsal bir alandır. Bu okullara kırsal bölgelerden gelen öğrencilerin okula ulaşımı aileden bir refakatçi ile olmaktadır. Bu durumun bir nedeni yetersiz ulaşılabilirliktir. Ancak, öz bakım ile ilgili yetersizliklerin de ÖGÖ'lerin annelerine ihtiyaç duymalarına neden olduğu bu annelerden üçünün sözlü ifadelerinde tespit edilmiştir. Bu anneler tarafından dile getirilen bir diğer neden ise diğer öğrenci ve velilerin ÖGÖ ile nasıl iletişim kuracağını bilmemeleridir. Bu görüşte olan katılımcı sayısı 15, veli sayısı dört kişidir.

Kırsalda yaşayan ÖGÖ ailelerinin çevrelerinde çocuğa okula devam konusunda maddi manevi destek olabilecek herhangi bir imkânlarının olmadığı belirtilmiştir. Bu kapsamdaki iki veli bu konudaki kaygılarını ve çocuğa meslek edindirmelerinin mümkün olabileceğini hiç düşünmediklerini de sıkıntılı bir şekilde dile getirmiştir. Velilerin yarısı bu etkinlikte çocuklarında çıraklık eğilimleri gördüklerini ve bunun gelişimi için ellerinden geleni yapacaklarını belirtmişlerdir. Çocukların istihdamı ile ilgili katılımcı değerlendirmeleri Tablo 3'te listelenmiştir.

Tablo 3. Mesleki Beceri Değerlendirmeleri

	n	%
Verilen Yanıtlar:		
Evet, engelleri aşabilir.	31	50
Evet, bazı işleri yapabilir.	51	82
Kısmen, öğrenirse yapabilir.	25	40
Hayır, iş yeterliliği yoktur.	10	16
Hayır, istihdam edilemez.	20	32

Katılımcıların iş ve girişimcilik odaklı olarak ÖGÖ'ler ile ilgili gözlem ve değerlendirmeleri üçüncü ve dokuzuncu sorularda alınmıştır. Çekirdek aile ile ilgili sekizinci soruda çocuğun çevresinde herhangi bir rol model adayı ya da meslek sahibi kişi olup olmadığı sorulmuştur. Şehir merkezindeki okuldaki ÖGÖ velilerinden ikisi yakın çevrelerinde rol model alabileceği bir yakınları olduğunu belirtmiştir. Etkinlikte bulunan çocukların üçte biri meslek edinmeye yönelik eğilim sergilemiştir. Örneğin ileride

üniversite eğitimi alıp kendi işlerini kurmak isteklerini aile içindeki diyaloglarda belirterek “Ben de bu abla/abi gibi saç yapmak istiyorum.”, “Ben de örgü yapabilir miyim?” diyerek bu ilgilerini belirttikleri gözlenmiştir.

Rol model etkinliği saç bakım ve güzellik programı öğrencileriyle uygulandığında günlük aktivitelerde öz bakım becerilerinin gelişimini de kapsamaktadır. Bu etkinlik farklı mesleki alanlara yönelik geliştirilip zenginleştirilebilir. Bu meslek ile ÖGÖ'nün okula devam ve sosyal katılım sağlamasını destekleyen iki önemli gereksinimin karşılandığı görülmüştür. Bunlar;

1. öz bakım becerilerinin öğrenilmesi ve
2. temel iletişim becerilerinin gelişimidir.

Rol model etkinliği yaygınlaştırılırsa, özel gereksinimi olan öğrencilerin sosyo-ekonomik birer birey olarak topluma katılımda daha uyumlu bir gelişim gösterebileceğine inanılmaktadır. Çalışmanın başında belirlenen WEF önceliklerine uygun şekilde ÖGÖ sosyal hareketliliğinin artmasına bu etkinlik ile sağlanan katkılar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Özel Gereksinimlere Göre Katkılar

Kapsadığı Düzey	Katkılar	Ekipman ve Olanak
1 Günlük bakım becerileri	Bireysel, sosyal beceriler	Engel durumuna uygun yaklaşan bir rol model
2 Sosyal yaşama katılım	Duyusal, fiziksel yeterlilik	Erişilebilirlik, düzenlemeler, malzemeler
3 Uzmanlık, eğitim, işyeri	Psikolojik, sosyal destek	Kapsayıcı işyeri, okul ve iş düzeni

Rol model etkinliği ile ilişkilendirilen özel gereksinim alanları üç seviyede açıklanabilir. Bunlardan ilki *kişisel bakım becerileridir*. Bu kapsamdaki temel beceriler olmadan bireyler sosyalleşmede, çevreye uyum sağlamada akranları tarafından yetersiz görülebilir ve dışlanabilirler. Böyle bir etkinlikle Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde ilk basamakta yer alan bu becerilerin gelişimi, ÖGÖ'lerin dışlanmasını ve ikinci basamakta yer alan güvenlik eksikliğini önleyici bir katkı ile sağlanabilmektedir.

İhtiyaçlar hiyerarşisi piramidi ikinci seviyesini *bedensel ve duyuşsal kısıtlılıklar* belirler. Bu da

rol model etkinliğinde yapıldığı gibi usta-çırak ilişkisi gerektiren mesleki becerilere yönelik özel ekipman ile erişilebilirlik artırıldığında bu tür işbaşı eğitimlerle geliştirilebilmektedir. Bu beceriler de bir birey olabilmenin temelindeki ait olma, sevgi ve değer görme ihtiyaçlarını karşılamaya katkı sağlayabilir.

Rol model etkinlikleri, ÖGÖ'nün iş/okul ortamı ile kendini sosyo ekonomik bir birey olarak gerçekleştirmesini üçüncü bir boyutta daha desteklemektedir. Bu katkıyla ÖGÖ'lerin, bir uzmanlık alanı seçimi ve istihdama etkin sosyal katılım için *psikososyal destek* gerektiren yetersizlikleri daha kolay aşabilmesi mümkün görülmektedir. ÖGÖ'lerin istihdama yönelik olumlu gelişmeler göstermesinin onların başkalarına bağımlılığını azalttığı ölçüde artan bir değer sağlayabileceği düşünülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Meslek eğiliminin keyifle ara sıra yapılan bir iş türüne yönelik olmaması, temel bir geçim sağlaması istenir. Bunun için meslek eğitiminin sistematik bir bilgi içeriğinde aktarılması beklenir. Ayrıca alınacak eğitimle, bu mesleği icra eden kişilere ait davranış standardının edinilmesi için bir disiplin, ahlak, ilke ve kurallar bütünü bu esnada aktarılabilir.

Özel gereksinimlerine göre, onlara uygun bir şekilde bu aktarım gerçekleştiğinde bu çocuklar için de istihdam olanakları artabilmektedir. Rol model edinmenin meslek seçiminin arka planında önemli bir yeri olduğu çok uzun yıllar öncesinden usta çırak ilişkilerinden bilinen bir konudur. Erken yaşta bir çocuğun çevresinde örnek edindiği bir rol model olması durumunda mesleki beceriler bu doğrultuda algin öğrenme yoluyla aktarılabilir.

Karaboğa'ya göre günümüz genç kuşağında ekrandan alınan medya figürlerinin çoğunlukla rol edinildiği, profesyonel meslek gruplarına yönelimin sınırlı ve çok az örnekte gerçekleştiği görülmektedir (Karaboğa, 2019). Ayrıca, mesleki beceriler yanında ödül ve ceza kavramları bu tür etkinliklerle pekişmektedir. Gander ve Gardiner'in çocukların içinde yetiştikleri çevrenin onların toplumsal ilişkilerini olduğu gibi kişilik gelişimi ve davranış biçimini de şekillendirdiği çalışmaları bulunmaktadır (Gander & Gardiner, 2015).

İletişim pek çok kaynakta toplumsal ilişki kurmada en önemli araç olarak aile içinde kazanılan bir beceri olarak gösterilmektedir. Bu nedenle etkinlikten sonra, mesleki bir rol model ile iletişim kuran ÖGÖ için aile ortamında katılımcı değerlendirmeleri alınarak bu çocukların mesleki ilgi ve becerilerinin olumlu yönde gelişim göstermiş olup olmadığı belirlenmiştir. Bu gelişim, 16 ÖGÖ'nün yarısının mesleğin yapılışına ilişkin sorular sorması, üniversitede bu bölümü okumak istediğini dile getirmesi ile net biçimde görülmüştür. Bu etkinlik ile kazanılan en önemli farkındalık tüm annelerin saç bakım ve güzellik mesleğinin çocukları için iyi bir seçenek olma ihtimalini daha önce hiç düşünmedikleri halde, üniversitede böyle bir bölüm olduğunu öğrendiklerinde bunun çok ilgilerini çekmesidir. Ayrıca özellikle kişisel bakım olarak etkinliğe katılan ÖGÖ annelerinin çocukları (sekiz ÖGÖ) rol modelleri ile çalışırken mesleki gelişime açık bir ilgi göstermişlerdir.

Çalışmada en önemli kısıt Manisa ilindeki dört okul ile sınırlı olmasıdır. İleride yapılacak etkinliklerde (bütçe olanakları ölçüsünde) bu çalışma kapsamının genişletilmesi, farklı mesleklerden rol modeller ile kırsal alandaki okullarda ÖGÖ mesleki ilgi ve yöneliminin çalışılması önerilmektedir. Bu etkinlikte katılımcılar beş dezavantajlı grup ağırlıklıdır. Araştırma soruları farklı gruplara uyarlanabilir. İleride genişletilmesi önerilen bu etkinlikte ağırlıklı olan bu dezavantajlı gruplar:

1. düşük eğitimli ebeveynler,
2. tek ebeveyn (anne-baba ayrılığı),
3. göçmen kökenliler,
4. gelir düzeyi düşük haneden gelenler ve
5. engelli ya da engelli yakını olanlardır.

Araştırmaya katılanların bu etkinlik ile ilgili görüşlerini alırken sosyodemografik özellikleri tespit etmeye yönelik bazı yarı yapılandırılmış sorulara da cevap vermeleri istenmiştir. İl merkezindekilerin aksine kırsal kesimdeki veliler en çok okula gidiş geliş ile ilgili sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Kırsal alanlardan ilçe merkezindeki okullara gelen ÖGÖ anneleri her gün toplu taşıma ile çocuklarını bizzat okula getirdiklerini dile getirmişlerdir. Bu çocukların okula genellikle belli günlerde, velisi özellikle anne refakatinde, maddi olanaksızlıklar ve ulaşım zorluklarıyla gelebildiği gerek okul yönetimi ve gerekse öğretmenler tarafından tüm

okullarda dile getirilmiştir. Sosyoekonomik olarak yeterli gücü olmayan, annelerin çabasıyla eğitim almak için mücadele eden ÖGÖ'ler için eğitimin sürdürülebilirliği önemli bir risk altına girmektedir. Merkez ilçelerde öğrencilere servis sağlandığı halde kırsal alanın bu konuda yetersiz kaldığı anneler ve okul yönetimlerinde dile getirilmiştir. Bu durum öğrencilerin eğitime adil erişimlerini engellediği gibi ailenin fakirleşmesine neden olmakta, sonuç olarak ÖGÖ'nün eğitimi, gelişimi ve sosyal katılımı kısıtlanmaktadır.

Bilindiği gibi öğrencilerin anlamlı aktiviteler ile zaman geçirmeleri, günlük yaşamda onlara yararlı olacak beceriler kazanmaları bireysel başarıyı getiren önemli bir süreçtir (Brazendale vd., 2020; Okcu & Sözbilir, 2017). Bu etkinlik de özel gereksinimi olan bir çocuğa uygun aktiviteleri planlayıp onunla eğitici oyunlar oynamayı, öğrenerek sosyalleşmesini ve temel bakım becerileri kazanmasını amaçlamaktadır. Türkiye'nin AB katılım sürecinde üniversite ve milli eğitim iş birliğiyle rol model etkinliği okullarca projelendirilerek sürdürülebilir, etkin pilot uygulamalar geliştirilebilir. Bu kapsamda yapılacak çalışmalar için tüm eğitimcilere yeni mesleki eğitim yasa, mevzuat ve politikalarına yönelik iş birliği yapılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- American Public Health Association. (t.y.). *Preventing dropout*. <http://www.schoolbasedhealthcare.org/key-issues/preventing-school-dropout>
- Aycan, N. (2002). *Sağlık yüksekokulları için sağlık sosyolojisi*. Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Öğrenim Vakfı Yayınları.
- Banks, L. M., Kuper, H., & Polack, S. (2018). Correction: Poverty and disability in low-and middle-income countries: A systematic review. *PLOS ONE* 12(12). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0204881>
- Brazendale, K., Brazendale, A., Garcia, J., Leahy, N., McDonald, A., Kenney, M., Weaver, G., & Beets, M. W. (2020). Breaking tradition: Increasing physical activity and reducing sedentary time of children with developmental disabilities. *Disability and Health Journal*, 13, 1-5. <https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2019.100869>
- Çimen, L. K. (2019). Eğitim fakültesi öğrencilerinin rol model tercihleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 88-110.
- Deniz, M., Kocaman, E., & Topuz M. (2021). Salihli şehrinde aile sağlığı merkezlerine erişilebilirliğin CBS ile analizi. *Turkish Studies*, 16(1), 187-201. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.47333>
- Gander, M. J., & Gardiner, H. W. (2015). *Çocuk ve ergen gelişimi* (8. baskı) (Çev., A. Dönmez & H. N. Çelen). İmge Kitabevi.
- Görmez, A., & Tekinarslan, İ. Ç. (2017). Kaynaştırma sınıflarındaki özel gereksinimi olan ve olmayan öğrencilerin yalnızlığını yordamada algılanan sosyal desteğin etkisi. *PAU Eğitim Fakültesi Dergisi*, (42) 15-28. <https://doi.org/10.9779/PUJE828>
- Karaboğa, M. T. (2019). Lise öğrencilerinin rol model tercihlerine ilişkin bir çalışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 363-391. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.537859>
- Mengi, A. (2020). Engelli bireylerin adalet eşit erişilebilirlik konusunun incelenmesi: Van ili örneği. *Journal of Social Policy Studies*, 2(Special issue), 249-284. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.818505>
- Okcu, B., & Sözbilir, M. (2017). Görme yetersizliği olan öğrencilere yönelik bir etkinlik tasarımı: Sigorta nedir? *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi*, 7(1), 42-50. <https://www.ated.info.tr/ojs-3.2.1-3/index.php/ated/article/view/44>
- Özmen, E. (t.y.). *Bir insanı anlamak*. <https://psikoloji-psikiyatri.com/erol-ozmen/bir-insani-anlamak/>
- Öztabak, M. (2018). Engelli bireylerin meslek seçiminde etkili olan faktörlerin incelenmesi. *Marmara University Atatürk Education Faculty Journal of Educational Sciences*, 48(48), 21-40. <https://doi.org/10.15285/maruaebd.378639>
- Rasmussen, M. U., & Yıkılmış, A. (2020). Özel gereksinimli çocukların mesleki eğitim ve istihdamına yönelik annelerin görüşlerinin incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 324-345. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.8c.1s.14m>

Ünal, F., & Adıyaman, A. (2017). Algın öğrenme. *Turkish Studies*, 12(4), 531-552.
<https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.11372>

World Economic Forum. (2020). *The global social mobility report 2020: Equality,*

opportunity and a new economic imperative.

https://www3.weforum.org/docs/Global_Social_Mobility_Report.pdf

Kaynak Gösterme

Özbacı, S., Balık, Ö., & Gündüz, T. (2021). Özel gereksinimi olan öğrenciler için bir rol model çalışması. *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi*, 11(2), 137-147. <https://www.ated.info.tr/ojs-3.2.1-3/index.php/ated/issue/view/22>